

# شهریور ۲۰ و مطبوعات ایران



○ شهریور ۲۰ و مطبوعات ایران، پژوهشی در ساختار مطبوعات ایران ۱۳۲۶-۱۳۲۰  
○ تالیف: الول ساتن  
○ ترجمه: دکتر گوئل کاهن  
○ ناشر: سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها، تهران، چاپ اول، اسفند ۱۳۸۰، ۲۳۹ ص، ۱۲۰۰۰ ریال

علمی و روشمند در مجله مزبور به چاپ می‌رساند.

الول ساتن، در خلال سال‌های جنگ جهانی دوم در سمت وابسته مطبوعاتی سفارت انگلیس در ایران مشغول به کار بوده است. این رساله بلند، همراه با یک مقدمه تفصیلی، دربرگیرنده فهرست روزنامه‌ها و مجلات ایران بین سال‌های ۱۳۲۰ تا ۱۳۲۶ ش. است که ساتن پس از بیست سال موفق به انتشار آن در این مجله شد.

دکتر گوئل کاهن که مقاله مزبور را ترجمه و نشریات تازه‌یابی را نیز بدان افزوده، در مورد ارزش‌های علمی مقاله و ترجمه آن و توجه به نواقص و افزودن نشریات دیگر به فهرست ساتن و تکمیل کار وی می‌نویسد: «به دنبال

نخستین شکل‌های مطبوعات، از مهم‌ترین مقولاتی هستند که کم و بیش در این کتاب می‌توان یافت. اساس کتاب را مقاله تحقیقی پروفسور الول ساتن در مجله «بنیاد ایران‌شناسی انگلستان» (Journal of the British Institute of Persian studies) که به نام ایران (Iran) خوانده می‌شود، تشکیل می‌دهد.

این مجله، از نشریات معتبری است که در زمینه مباحث فرهنگی و تاریخی گذشته و معاصر ایران به زبان انگلیسی انتشار می‌یابد. بنیاد یاد شده با در اختیار داشتن گروهی از محققان برجسته خاورشناس، همه ساله بخشی از مطالعات و تحقیقات استادان و صاحب‌نظران ایران‌شناس را به صورت مقالات و رساله‌های

کتاب حاضر، حاصل بررسی، بازشناسی و طبقه‌بندی مطبوعات دوره شش‌ساله پس از شهریور ۱۳۲۰ ش. است که بر مبنای روش‌شناسی علمی، با نهایت دقت تنظیم و حاشیه‌نویسی شده است. این مجموعه می‌کوشد دریچه‌ای تازه به سوی فضای سیاسی-اجتماعی پرخروش آن دوره بگشاید و نیز بر آن است تا از یک سو، جایگاه مطبوعات را در آن روزگار تبیین کند و از سوی دیگر، علاقه‌مندان و دانش‌پژوهان را در شناخت جهت‌گیری‌های سیاسی و فعالیت‌های احزاب دوره یاد شده، یاری دهد. مباحثی مانند آزادی، حکومت، سانسور، تحزب و تحرک بیگانگان در بطن جامعه و همچنین ویژگی‌های خاص فعالیت روزنامه‌نگاران و اتحادیه‌های صنفی و

مطالعه این رساله که جنبه‌ای علمی دارد و کم و بیش بی‌طرفانه و به دور از تلقینات سیاسی و برداشت‌های یک‌جانبه ارائه شده است، به برخی اشتباهات و کمبودهای محتوایی آن پی‌بردم. البته با توجه به گستردگی کم‌نظیر عرصه مطبوعات آن سال‌ها و آزادی پدید آمده پس از اشغال ایران توسط متفقین و تحولات ناشی از تغییر سلطنت و همچنین با توجه به دشواری‌های بسیاری که در راه انجام مطالعات و بررسی‌های تاریخی مطبوعات ایران موجود بوده، این نواقص چندان غیرعادی نمی‌نماید. از این رو، بر آن شدم تا به کوششی نو در این زمینه بپردازم و ضمن برگرداندن متن از انگلیسی به فارسی، تا حد امکان، کمبودها و لغزش‌های موجود در حاصل کار پژوهشی ساتن را جبران کنم. خوشبختانه پس از هفت سال بررسی و تلاش همه‌جانبه در ایران و برخی دیگر از کشورها، افزون بر اصلاح یا تکمیل اطلاعات ارائه شده درباره نشریات موجود در فهرست پروفیسور ساتن، موفق به دستیابی و شناخت تعداد ۹ نشریه غیرفارسی و ۱۵۴ روزنامه یا مجله فارسی مربوط به این دوره شدم که احتمالاً ساتن آنها را ندیده بوده است. بدین ترتیب شمار روزنامه‌ها و مجلات منتشر شده در ایران طی سال‌های ۱۳۲۰-۱۳۲۶ ش از رقم ۴۶۸ که ساتن اعلام داشته بود، به ۶۳۱ افزایش می‌یابد... بی‌تردید، هنوز هم نمی‌توان ادعا کرد که این کتاب، ارائه‌دهنده فهرست کاملی از مطبوعات ایران در خلال این دوره پرماجرا است. چه بسا در آینده با تداوم چنین پژوهش‌هایی نام‌های دیگری را نیز بتوان بر این فهرست افزود. به این ترتیب کتاب از سه فصل تشکیل شده است:

**فصل ۱: تحلیلی از وضعیت مطبوعات در خلال دوره شش ساله ۱۳۲۶-۱۳۲۰ ش. نوشته الول ساتن، ترجمه و تصحیح دکتر گوئل کهن:**

در این فصل حیات و سرگذشت مطبوعات و ویژگی‌های آن با ذکر نمونه‌هایی در بستر

رویدادهای سیاسی و اوضاع و احوال عمومی کشور، به ویژه تغییر و تحول کابینه‌ها، فعالیت احزاب و گروه‌های سیاسی، حضور و نقش نیروهای خارجی (شوروی و انگلستان)، و شرایط اجتماعی، فرهنگی و سیاسی دیگر مورد تحلیل و ارزیابی قرار می‌گیرد. مباحث این فصل را می‌توان چنین برشمرد:

ویژگی‌های بارز مطبوعات این دوره: رک‌گویی، آزادی کامل، آشنا ساختن نمایندگان ملت با مسؤولیت‌هایی که برعهده دارند، حمله به دولت، توقیف‌ها و بگیر و بندها و...؛ فرآیند تصویب یا تغییر قوانین مربوط به مطبوعات از اخذ مجوز تا محتوا و هدف نشریه؛ عکس‌العمل مطبوعات و مشی آنها در برابر موج توقیف‌ها به صورت تغییرنام و حفظ شکل ظاهر و محتوای مطالب؛ وضعیت نشریات احزاب و گروه‌های سیاسی؛ دگرگونی‌ها در سازمان سانسور مطبوعات؛ اقدامات و سیاست‌های ابراهیم خواجه نوری در جهت منطقی و سازنده شدن مطبوعات؛ کوشش روزنامه‌نگاران برای تشکیل تشکلهای صنفی و سیاسی و تأسیس «اتحادیه مطبوعات»؛ فرآیند پدید آمدن نشریاتی که متفقین (انگلیس و شوروی) برای تبلیغ به نفع خود و توجیه سیاست‌ها و حمایت از مواضع خویش به راه انداختند و یا نشریات داخلی را به جانبداری از خود کشاندند؛ شرح و تحلیل وضعیت مطبوعات طرفدار جناح‌های چپ و راست از نظر توقیف‌ها یا آزادی عمل در پیوند با دولت‌هایی که در این مدت تشکیل گردید و سیاست‌هایی که این دولت‌ها در پیش گرفتند، همچنین در ربط با مسائل سیاسی داخلی و خارجی، از جمله حوادث آذربایجان و سیاست‌های شوروی و انگلیس؛ رشد مبارزات ضدانگلیسی؛ ظهور روزنامه‌نگاری علمی؛ گسترش مجله‌نویسی؛ گروه‌بندی‌ها و مالکیت مطبوعاتی؛ ویژگی‌های شغلی روزنامه‌نگاری که در آن زمان به عنوان شغل درجه دوم به حساب می‌آمد؛ و بالاخره چاپخانه‌ها و مسائل مربوط به کاغذ و چاپ و چاپخانه و انتشار مطبوعات.

## فصل ۲: فهرست الول ساتن:

در این فصل، فهرست نام و مشخصات نشریاتی که الول ساتن تهیه کرده، به ترتیب الفبای فارسی، در دو بخش گنجانده شده است: بخش اول شامل «نشریات فارسی» (۴۳۴ نشریه) و بخش دوم دربردارنده «نشریات غیرفارسی» (شامل مطبوعات ارمنی، ترکی، کردی، انگلیسی، فرانسوی، روسی و لهستانی) (و مشتمل بر ۳۴ جریده).

برای هر نشریه این اطلاعات ارائه شده است: صاحب امتیاز و مدیر مسؤول، سردبیر، تاریخ انتشار نخستین شماره، ترتیب و محل انتشار، بازشناسی (حاوی مطالبی در مورد ویژگی‌های خاص، دفعات توقیف، نشریات جایگزین، وابستگی حزبی، مواضع سیاسی، دلیل تاسیس و انحلال یا توقیف و اطلاعاتی از این دست که به شناخت نشریه کمک می‌کند).

## فصل ۳: پیوست تکمیلی، فهرست دکتر

### گوئل کهن:

در این فصل نیز ۱۵۴ نشریه فارسی‌زبان و ۹ نشریه غیرفارسی (تماماً کردی) به ترتیب الفبای فارسی نام نشریات و با اطلاعات فوق‌الذکر، توسط دکتر گوئل کهن ضمیمه شده است.

صفحات پایانی کتاب به نمایه اسامی اختصاص یافته است.

در خاتمه اشاره به انگیزه پروفیسور الول ساتن در انتخاب دوره شش ساله ۱۳۲۰ تا ۱۳۲۶ برای مطالعه و بررسی خالی از لطف نیست. او می‌نویسد: «انتخاب این دوره نه تنها به وجود امکانات انجام این پژوهش بستگی دارد، بلکه بیشتر به علت موقعیتی است که پس از تبعید رضاشاه پدید آمده که خود، نقطه عطفی است در تاریخ مطبوعات ایران. در دوران سلطنت او، خطامشی مبتنی بر تمرکز و خودکامگی، شمار روزنامه‌ها و مجلات کشور را به کمتر از پنجاه رسانید که اغلب آنها در تهران به چاپ می‌رسید و بیشتر در زمره نشریات رسمی حکومتی بود...».